

Συνθέσεις

Στον επίλογο του βιβλίου του *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, ο Αντώνης Λιάκος υποστηρίζει πως το έργο της ιστορίας εγκαινιάζει έναν υβριδικό χωροχρόνο. Έχοντας ήδη αναλύσει τις περιπέτειες της ιστορικής γνώσης στη διάρκεια των νεότερων χρόνων, ο Λιάκος εντοπίζει το χωροχρόνο αυτόν κάπου ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Το ιστορούν υποκείμενο, γράφει, κρατά απόσταση από τα συμβάντα του παρελθόντος με τα οποία καταγίνεται, την ίδια στιγμή που προσπαθεί να αποστασιοποιηθεί όσο μπορεί περισσότερο και από τη γενική εικόνα για το παρελθόν, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τις πιέσεις και τις ερμηνείες του παρόντος. Τούτη η «διπλή απόσταση» δημιουργεί έναν ενδιάμεσο χώρο για την ιστορία, η κατοίκηση του οποίου επιτρέπει την ανάπτυξη κριτικού λόγου τόσο απέναντι στο παρελθόν όσο κι απέναντι στο παρόν.

Ουσιαστικά, το συγκεκριμένο βιβλίο προτείνει μιαν *ανυσματική μορφολογία* της ιστορίας: η ιστορική γνώση κατανοείται ως ένα τοπολογικό σύστημα, στο εσωτερικό του οποίου μπορούμε να διακρίνουμε διανύσματα, συγκεκριμένες και μετρήσιμες δηλαδή αποστάσεις. Όπως μάλιστα επισημαίνει ο συγγραφέας, αυτή ακριβώς η ανυσματική μορφολογία αποτέλεσε το εχέγγυο για την παραγωγή του παρελθόντος στους δύο τελευταίους αιώνες: η «δυναμική δημιουργικότητα της ιστορίας οφείλεται στο γεγονός ότι αναπαράγει την διπλή αποστασιοποίηση στο εσωτερικό της, ιστορικοποιώντας συνεχώς τον εαυτό της».²¹⁵

Πράγματι, από την αρχή έως το τέλος του βιβλίου αυτού προκρίνονται οι έννοιες της *απόστασης*, της *διάκρισης* και της *κριτικής* και αναδεικνύονται σε πυλώνες γύρω από τους οποίους οργανώθηκε η πρόσληψη του παρελθόντος στη διάρκεια της νεωτερικότητας. Τοποθετώντας τις διαφορετικές και πολύτροπες διαδικασίες αυτής της πρόσληψης μέσα από το πρίσμα του *νεωτετικού καθήκοντος της διάκρισης*, ο Λιάκος δείχνει πως «το παρελθόν γίνεται τελικά ιστορία», όταν εκείνος ή εκείνη που αναλαμβάνει κάθε φορά να το ιστορήσει κατορθώνει να ανασυστήσει με επιτυχία ορατές και μετρήσιμες αποστάσεις: ανάμεσα στον εαυτό και στο παρελθόν, στον εαυτό και στο παρόν, ανάμεσα στον εαυτό και στον άλλο, ανάμεσα στο υποκείμενο και στους δημόσιους θεσμούς διαχείρισης του παρελθόντος, ανάμεσα στη μνήμη, στη βιωμένη εμπειρία και στις κυρίαρχες ιστοριογραφικές αφηγήσεις.

Από την ανάγνωση, μάλιστα, του συγκεκριμένου βιβλίου γίνεται σαφές πως η διάκριση και η χάραξη αποστάσεων δεν αφορά μονάχα την επιστημονική ιστορία. Αφορά εξίσου – ίσως μάλιστα και περισσότερο – και τη συγκρότηση της μοντέρνας ιστορικής κουλτούρας, τους τρόπους δηλαδή με τους οποίους μεμονωμένα υποκείμενα αλλά και ευρείες συλλο-

215 Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, ό.π., σ. 285.

γικότητες έμαθαν να χτίζουν τις αντιλήψεις τους για το παρελθόν στις διαφορετικές χρονικές συγκυρίες του 19ου καθώς και σε μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα.

Το σχήμα, ωστόσο, της ανυσματικής πρόσληψης του παρελθόντος δεν είναι σκληρό: ο Λιάκος φροντίζει να κάνει σαφές πως η επιτυχία των προηγούμενων διακρίσεων δεν υπήρξε αυτονόητη ούτε για μια στιγμή στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων. Όπως παρατηρεί, στον «ενδιάμεσο χωροχρόνο» της ιστορίας κυριαρχούσε διαρκώς μια «ασταθής και ρευστή κατάσταση».²¹⁶ Παρ' όλα αυτά όμως, σε ολόκληρη την έκταση του βιβλίου είναι διάχυτη η πεποίθηση πως στις περισσότερες περιστάσεις οι ιστορικοί και οι ιστορικές έβρισκαν τελικά τον τρόπο να μετοικήσουν στο «ενδιάμεσο», κατόρθωναν δηλαδή να σχεδιάσουν έναν ευκλείδειο χωροχρόνο, όπου ο εαυτός, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον διατάσσονταν σε οριοθετημένες μεταξύ τους αποστάσεις, διακριτές και νομιμοποιημένες μέσα από τα κυρίαρχα, κάθε φορά, κυκλώματα της ιστορικής κουλτούρας.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα χρονικό σημείο όπου μετά απ' αυτό η αστάθεια και η ρευστότητα αυξήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε άρχισε να τίθεται σε κίνδυνο η λειτουργία της Ιστορίας ως ανυσματικής γνώσης για το παρελθόν. Ο Λιάκος είναι σαφής: μια σειρά εξελίξεις που σημειώθηκαν στο τελευταίο τέταρτο του περασμένου αιώνα φάνηκαν να μεταμορφώνουν το γραμμικό τοπίο της παραγωγής λόγου για το παρελθόν. Η παρείσφρηση των εικόνων και η συνακόλουθη απώλεια της παντοκρατορίας του γραπτού κειμένου στην άρθρωση του λόγου για το παρελθόν, η ανατροπή της σχέσης «λίγοι παραγωγοί-πολλοί καταναλωτές» του ιστορικού κειμένου, η δυσκολία να διακριθούν με ασφάλεια οι συλλογικοί θεσμοί που εγγυώνται την εγκυρότητα της ιστοριογραφικής παραγωγής (αρχεία, βιβλιοθήκες, ειδικά έντυπα, κ.ά.) από άλλους θεσμούς με παρόμοια μορφολογία (διαδικτυακά αρχεία, ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες, γενικοί μηχανισμοί αναζήτησης και ανάκλησης πληροφορίας, κ.ά.), καθώς και τα πυκνοχτισμένα, μη γραμμικά πληροφορικά πεδία των τελευταίων είκοσι πέντε περίπου χρόνων αξιολογούνται στο παραπάνω βιβλίο ως βασικές προκλήσεις, στις οποίες θα έπρεπε να απαντήσουν όλοι εκείνοι που επιθυμούσαν την κατοίκηση του «ενδιάμεσου χωροχρόνου» της ιστορίας στον ύστερο 20ό αιώνα.²¹⁷

Ο Λιάκος, ωστόσο, δεν ήταν μόνος του. Οι επισημάνσεις του περί κορύφωσης της αστάθειας στον «ενδιάμεσο χωροχρόνο» της ιστορίας απηχούσαν ευρύτερες ανησυχίες, οι οποίες γίνονταν περισσότερο έκδηλες όσο πλησίαζε το τέλος του περασμένου αιώνα. Πραγματικά, μετά τα μέσα της δεκαετίας του '80 η κυριαρχική παρουσία της εικόνας και η διαμόρφωση συνθηκών υπερπληροφόρησης δημιούργησε καινούργιες απορίες στο χώρο της θεωρίας της Ιστορίας.²¹⁸ είναι δυνατόν να επιβιώσουν εξιστορητικοί μηχανισμοί

216 Στο ίδιο, σ. 284.

217 Στο ίδιο, σ. 17-20.

218 Βλ., ενδεικτικά, Robert A. Rosenstone, «History in images / History in words: Reflections on the possibility of really putting History onto film», *American Historical Review*, 93/5, 1988, σ. 1173-1185, DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1873532>, Pierre Sorlin, «Endgame?», *Screening the Past*, 6, 1999, διαθέσιμο στην <https://web>.

σε ένα περιβάλλον όπου οι αισθήσεις της απόστασης (χωρικής και χρονικής) βρίσκονται σε καθεστώς εξαιρετικής συμπίεσης; Πώς είναι δυνατόν να μιλάμε για παραγωγή συνεκτικού ιστορικού λόγου σε μια συγκυρία που χαρακτηρίζεται από θραυσματικές ροές ιστορικής πληροφορίας, από μηχανισμούς διαρκούς επανάληψης του παρελθοντικού ίχνους και από μη γραμμικές χρονικές ακολουθίες; Αν δεν μπορούμε πια να διακρίνουμε με ευχέρεια έναν «ενδιάμεσο χωροχρόνο», έναν ορίζοντα δηλαδή εντός του οποίου διασφαλίζονται αποστάσεις, ευνοούνται κριτικά εγχειρήματα και διακρίνονται συγκεκριμένες σχέσεις μεταξύ υποκειμένων, συμβάντων και ιχνών του παρελθόντος, τότε τι είδους ακριβώς Ιστορία μπορούμε να αναμένουμε στα τέλη του 20ού και στις αρχές του επόμενου αιώνα;

Μετά τα μέσα, μάλιστα, της δεκαετίας του '90, η διείσδυση του διαδικτύου επιτάχυνε τον αναστοχασμό, φτάνοντας σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και σε εκτιμήσεις για το τέλος των εξιστορητικών εγχειρημάτων, τουλάχιστον στη μορφή που τα γνωρίσαμε στη μακρά διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων.²¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό γίνονταν ολοένα και πιο συχνές οι φωνές που αμφισβητούσαν πλέον τη δυνατότητα των ιστορικών να εγκιβωτίζουν μέσα στις τεχνοοπτικές δομές του ύστερου 20ού αιώνα ορθολογικές αποδόσεις των συμβάντων μιας περασμένης εποχής και κριτικές προσλήψεις του παρελθόντος. Στο πλαίσιο αυτής της πεσιμιστικής ανάλυσης, φαινόταν ολοένα και πιο δύσκολο να διακρίνει κανείς στα άναρχα ψηφιακά δίκτυα του ύστερου 20ού αιώνα αποστασιοποιημένες τοποθετήσεις του υποκειμένου που ιστορεί τόσο από τα γεγονότα του παρελθόντος όσο και από τις πιέσεις του παρόντος, καθώς και ερμηνείες για το παρελθόν, οι οποίες θα μπορούσαν να κυκλοφορούν και να ανανεώνονται σε μια οριοθετημένη δημόσια σφαίρα.

Οι προκλήσεις και οι αμηχανίες που αναπτύξαμε στις προηγούμενες παραγράφους αφορούν και τη μελέτη των ελληνικών προσωπικών σελίδων. Για να είμαι πιο ακριβής, συνθέτουν την τελική δοκιμασία όπου θα πρέπει να υποβάλουμε τα συμπεράσματα που προέκυψαν στα δύο προηγούμενα κεφάλαια. Στο προηγούμενο κεφάλαιο, για παράδειγμα, διακρίναμε συγκεκριμένους χρονισμούς, συγκεκριμένες δηλαδή αφηγηματικές συνταγές στη βάση των οποίων αποκαθίστατο εν μέρει η ακολουθία μεταξύ παρόντος, παρελθόντος και μέλλοντος στις οθόνες των ιστότοπων. Οι προβληματισμοί, ωστόσο, που εκτέθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους διευρύνουν τις αβεβαιότητες σε ό,τι έχει να κάνει με τον – έτσι κι αλλιώς– ασταθή χαρακτήρα αυτής της ακολουθίας.

Αν κατορθώσαμε, για παράδειγμα, να εντοπίσουμε ορισμένες μεταπλάσεις των ιχνών του παρελθόντος ή να απομονώσουμε κάποιους καινούργιους χρονισμούς στις οθόνες των ελληνικών προσωπικών σελίδων, σημαίνει άραγε αυτό ότι μπορούμε να μιλάμε και για

archive.org/web/20110308075438/http://www.latrobe.edu.au/screeningthepast/firstrelease/fr0499/psfr6a.htm, και Tanaka, «Pasts in a digital age», ό.π.

219 Για τις διαφορετικές στάσεις των ιστορικών κατά την αρχική περίοδο διάδοσης των δικτυακών τεχνολογιών (1994-1999) βλ. Μπιλάλης, «Σπουδάζοντας μπροστά στην οθόνη: Η διείσδυση των νέων τεχνολογιών στις εκπαιδευτικές πρακτικές των ιστορικών κατά την εξετία 1994-1999», *ΙΜΕΡΟΣ*, Ι, 2001, σ. 9-22.

συγκρότηση δομημένων αφηγημάτων για το παρελθόν; Για να ρωτήσουμε διαφορετικά, στήνονται άραγε στους επαναχρονισμούς και στις μεταπλάσεις συνεκτικές δομές εξιστόρησης του παρελθόντος, όπου υποκείμενα, συμβάντα, ίχνη, ερμηνείες και χρόνοι βρίσκουν τελικά την ποθητή αλληλουχία τους; Εντέλει, αν οι ιστότοποι που μελετάμε αποτελούν ένα πλούσιο αρχείο της σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας, μπορούμε να διακρίνουμε, πίσω από τις οθόνες τους, Έλληνες και Ελληνίδες του ύστερου 20ού αιώνα που κατορθώνουν τελικά να συνθέσουν *ιστορίες με νόημα* για το παρελθόν τους; Ιστορίες δηλαδή που μπορεί να αρθρώνονται και να αφορούν μεμονωμένα υποκείμενα κάθε φορά, μπορούν ωστόσο, όπως ισχυριστήκαμε στην εισαγωγή του παρόντος βιβλίου, να κυκλοφορούν με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη χρονική συγκυρία;

Οφείλω, συνεπώς, στο τελευταίο κομμάτι της έρευνας να διερευνήσω την πιθανότητα συγκρότησης παρόμοιων ιστοριών στις οθόνες των προσωπικών σελίδων. Στις σελίδες που ακολουθούν θα επιχειρήσω να διακρίνω υποκείμενα που προσπαθούν να μετοικήσουν στον «ενδιάμεσο χωροχρόνο» της ιστορίας, στήνοντας ιστότοπους στον ελληνικό κυβερνοχώρο λίγο πριν ή λίγο μετά το γύρισμα της χιλιετίας. Θα επιχειρήσω να εντοπίσω πιθανότητες συνεκτικών αφηγήσεων για το παρελθόν σε αυτά τα μη γραμμικά περιβάλλοντα παραγωγής νοήματος του ύστερου 20ού αιώνα. Θα εστιάσω σε ιστορίες που επικαθορίζονται από την παρουσία εικόνων περισσότερο παρά κειμένων· σε ιστορίες που συγκροτούνται μακριά από την ασφάλεια των βιβλιοθηκών και των αρχείων, σε ιστορίες που ερωτοτροπούν με την υβριδικότητα μάλλον παρά με τη μορφολογική καθαρότητα των αφηγηματικών τους συστατικών.

Στο τέλος του κεφαλαίου θα προτείνω μια μορφή συνεκτικής ανασύνθεσης του παρελθόντος, η οποία αποδεικνύεται ιδιαίτερα δυναμική στο σύνολο των ιστότοπων που μελετήθηκαν. Την αποκαλώ «εικόνα-κίνηση», δανειζόμενος έναν όρο που προέρχεται από το χώρο των σπουδών του κινηματογράφου. Η μορφή αυτή δεν εξαντλεί τις πιθανότητες άρθρωσης συγκροτημένου λόγου για το παρελθόν στον κυβερνοχώρο των ελληνικών προσωπικών σελίδων. Πολύ δε περισσότερο, δεν αποκλείει την παρουσία παλαιότερων και περισσότερο ανθεκτικών ερμηνευτικών σχημάτων για το παρελθόν (π.χ., το σχήμα της τρισχιλιετούς συνέχειας του ελληνικού έθνους, κ.ά.). Θεωρώ ωστόσο πως αποτυπώνει με τον πιο πειστικό τρόπο τη διάθεση για τιθάσευση της ρευστότητας και για επιτυχή χάραξη ενός «ενδιάμεσου χωροχρόνου» σε ένα τυπικό αφηγηματικό περιβάλλον του ύστερου 20ού αιώνα – διάθεση που χαρακτηρίζει υποκείμενα έτοιμα να χτίσουν *ιστορίες* σε αφιλόξενα τεχνοτοπία συμπίεσης, αδιακρίσιας και μη γραμμικής πολυπλοκότητας.²²⁰

220 Για την έννοια του τεχνοτοπίου (technoscape) βλ. Appadurai, «Disjuncture and difference in the global cultural economy», ό.π., σ. 32-33.